

ELS BOUS A LA MAR

Dènia, Xàbia i Moraira

Francesc Reus

ARXIU FRANCESC REUS



Bous a la mar a Moraira (principis del segle XX).

Sembla que parlar avui de bous siga un fet considerat com a «políticament incorrecte», llevat del cas que les paraules dites o escrites estiguen mostrant una actitud contrària a aquesta festa. No posarem en dubte la bona fe dels enemics dels bous, ni tampoc les raons adduïdes per a reclamar la seua desaparició. No és l'única vegada que això ocorre, puix que així ha passat també moltes vegades al llarg de la història, com ho demostra la gran quantitat de disposicions i pragmàtiques que aconsellaven, quan no prohibien, la celebració d'aquest tipus de festes. Les autoritats civils i les eclesiàstiques, des del segle XVI, han coincidit en els seus intents d'abolició tant dels bous com del teatre, els dos grans espectacles de masses. Així, ja al Concili de Toledo, l'any 1565, es declarava «nul el vot de córrer bous en dies o festes de pa-

trons o en d'altres solemnitats».¹ Això vol dir que en aquell moment, l'«afició taurina», si es pot anomenar així, havia assolit certa entitat. Felipe B. Pedraza, al pròleg del llibre *Teatro y toros en el siglo de oro español*, de José Luis Suárez García, comentant l'afirmació del Padre Mariana, al segle XVII, «[...] gran disputa es esta y que no sé yo si alguna otra se ha tratado en nuestra edad en España con mayor porfía [...]», diu:

¿Por qué tanta porfía al tratar de fenómenos que en apariencia solo afectan a aspectos ocasionales, menores, intrascendentes de la vida colectiva? No deben ser tan irrelevantes cuando siglo tras siglo se ha entablado, con escaso éxito, la batalla contra los placeres que supuestamente proporciona la asistencia a una función teatral o a un espectáculo tauri-

*no. En ese pugilato de opiniones hay que reconocer a los aficionados a los toros y al teatro una virtuosa generosidad: nunca han intentado silenciar a los que se oponen a su criterio. Al contrario, parecen particularmente complacidos por la proliferación de críticas desatadas contra los espectáculos de su predilección. Se diría que aplican la máxima publicitaria: que hablen, aunque sea bien.*²

Resta clar que si això ja passava als segles XVI i XVII, és perquè segles abans, durant l'època medieval, ja era costum allancejar bous per part dels cavallers a les festes de qualsevol ciutat, i tant a les festes religioses com a les profanes. Aquest costum esdevindrà segles més tard en les actuals coregudes de bous a les places construïdes o instal·lades a tal efecte i



37

PARLEM DE...



ARXIU FRANCESC REUS

El públic es llença a l'aigua fugint de l'investida del bou.

que es documenten des del segle XVIII. Tot això indica que l'arrelament dels bous a tot l'Estat espanyol, i particularment al País Valencià, ve de ben lluny, potser com a conseqüència de la relació amb altres pobles de la ribera mediterrània que, encara de més abans, ja consideraven aquest animal sota un aspecte religiós, màgic o, fins i tot, com a un símbol de diferents capacitats humanes. L'ampli vocabulari originat pels bous ha deixat com a herència lingüística una gran quantitat de paraules, expressions o frases fetes que, a hores d'ara, les emprem fora del seu àmbit festiu, la qual cosa diu molt i explica la força que han tingut sempre.

Si bé la polèmica entre els partidaris i els detractors dels bous pràcticament s'ha limitat a la celebració de corregudes a les places fixes, amb una reglamentació única i general que, al menys teòricament, ordena i regula el desenvolupament de l'espectacle, no hi ha dubte que, també des de molts anys enrere, estan celebrant-se altres tipus de manifestacions taurines. Com ara córrer bous pels carrers, que forma part del desig de gairebé tots els pobles de l'Estat, amb diverses modalitats. Una d'aquestes pot ser la que té com a clar exponent la que se celebra a Pamplona amb motiu de la festivitat de sant Fermí, els famosos *encierros*, que, naturalment, tenen lloc a molts més indrets. Una altra modalitat consisteix a córrer bous a un rogle

del poble que es tanca durant la celebració i dins del qual bous i mossos «conviuen» al llarg d'unes hores, amb moments de perill i d'altres de tranquil·litat, que són aprofitats per a «fer-se'n una» a qualsevol bar que es troba inclòs al rogle, de manera que aquests moments són també importants per a les relacions humanes entre els veïns d'un poble. Una altra modalitat és la del bou embolat, en la qual a les banyes del bou es col·loquen unes boles de greix i s'hi pega foc. L'animal recorre el rogle o la plaça amb tota la seua fúria fins que el foc s'apaga. Són formes d'entendre la vida, de donar color a les festes, de demostrar valor i habilitat, de fer esclatar l'alegria i la llum.

Doncs bé, una modalitat menys estesa, puix que —que coneixem— tan sols es celebra a un nombre molt reduït de llocs dins del País Valencià, és l'anomenada *bous a la mar*. Aquí es tracta de muntar mitja plaça de bous i l'altra teòrica mitja és la mar, de manera que l'objectiu era —i és—, a banda de burlar l'investida del bou, portar aquest el més prop possible de la vora de la mar i, clar, són molt freqüents les caigudes a l'aigua d'homes i animals, amb les conseqüents exclamacions de por, d'emoció o d'admiració.

Els bous a la mar sembla que van néixer a Dénia i la primera documentació data de l'any 1926. Segons el treball esmentat a la nota 1, d'Ana Melís,

...els documents situen els primers festeigs a Dénia, a l'any 1926, quan es torejaven bous de cara al port, amb la singularitat que els mossos, i de vegades els bous, finalment es banyaven a les aigües de la mar. El que va començar com una anècdota jocosa a la fi va esdevenir costum i festa d'identitat local, tal com ha arribat als nostres dies. L'interès i la fama que els bous a la mar despertaven dins i fora de la vila, han seguit motivats, molt especialment, per tres característiques essencials: la primera ha estat el fet de conjugar l'espectacle taurí amb la mar, tot aprofitant el mes de calor de l'estiu, de manera que els protagonistes de la festa puguen gaudir banyats a les aigües marines. La segona té a veure amb la mancança de vessament de sang: el fet de no sacrificar l'animal converteix la festa, segons els seus protagonistes, en un esdeveniment doblement alegre, per mancar de violència extrema. El tercer factor explicatiu de l'èxit de l'espectacle és degut al caràcter obert i popular, amb menys reglamentació, ja que no hi ha «torejadors» professionals, la qual cosa permet una il·lusió de participació i de protagonisme col·lectiu superior al d'altres tipus de corregudes.³

Possiblement l'aparició dels bous a la mar seria anterior, i homes i bous ja correrien per la vora de la mar anys enrere, però no he pogut constatar-ho.

Vicent Balaguer també afirma que els bous a la mar nasqueren pel 1926 (segurament és d'aquest any el primer document on apareixen) i que en un principi es feien per Sant Pere (29 de juny), dins les festes que en honor a aquest sant celebraven al barri mariner de Dénia i més avant es van traslladar a les festes de la Santíssima Sang, les Festes Majors de la

ciutat, que tenen lloc al mes de juliol, i explica que «[...] sempre havia pesat sobre aquesta festa la prohibició oficial que hi havia en celebracions fora dels recintes adequats, encara que també gaudien d'una certa tolerància per part del Govern Civil de la província que feia els ulls grossos a unes activitats promogudes per l'Ajuntament»⁴.

Segons documents conservats, des de 1932 es van interrompre aquestes celebracions, fins que en 1943, passats ja els anys de la guerra i els primers de la postguerra, es van recuperar. De nou va haver un petit parèntesi sense bous a la mar, però a partir de 1957 apareixen amb total continuïtat i actualment són un dels grans atractius de Dènia i de les seues festes i han rebut la distinció de «Festes d'Interès Turístic». Vicent Balaguer ens ofereix alguns detalls curiosos relatius als bous. Per exemple, que en un contracte que hi ha a l'Arxiu Municipal de Dènia, signat pel representant de la ramaderia del Puig, Vicent Peris Paulino, els quatre dies d'actuació dels seus animals van costar la quantitat de 825 ptes., a més de 50 pessetes per drets de contracte. Era l'any 1957...

I pel que fa als llocs d'actuació, podem llegir que

[...] la plaça rectangular on es celebraven els festeigs es construïa amb troncs i taulells de fusta, que s'amarraven

amb sogalls d'una força sòlida i segura. La fusta la cedien els magatzemistes industrials de la ciutat. S'instal·lava al moll pesquer, de forma que un lateral quedava situat paral·lel a la mar i arrimat a les antigues drassanes. Allí s'ubicaven les rateres formades per taulells en vertical, amb prou obertura perquè els «toreros» pogueren escapar de l'envestida dels braus. En altres dos laterals, les fustes solien col·locar-les en sentit horitzontal per tal de facilitar també defugir l'home de la bèstia per mitjà de penjar-se dels barrots.⁵

Més tard, es va traslladar la plaça, ja en forma semicircular, al costat de la llotja del peix i actualment es munta amb tubs metàl·lics i seients més còmodes i segurs. Ben a prop del lloc de celebració hi ha un monument a aquesta festa, amb una escultura feta amb ferro, obra de l'artista de Xàbia, Antoni Marí.

Les actuacions dels bous a la mar, anomenats *elementos* en els programes de festes dels anys en què estaven prohibits, s'han vist augmentades per les anomenades *entrades* dels animals, al llarg dels principals carrers, en unes carreres de cert perill, fins a arribar a la plaça, cosa que dona encara més sensació de tensió i, alhora, de

diversió, durant els dies d'actuació. Actualment, les entrades de bous s'inicien des de la Glorieta del País Valencià i transcorren pel carrer Marqués de Campos, Esplanada del port, fins a arribar a la plaça, a la vora de la mar. I no hi ha dubte que estan tan arrelats al poble de Dènia, que fins i tot quan cada any es convoca el premi per al cartell anunciador de les festes majors, és obligatòria en ell la figura del bou, i tots els llibrets de la festa el tenen com a símbol.

Segurament, a imitació d'aquestes festes de Dènia, també hi ha bous a la mar a altres poblacions de la Marina Alta. El primer d'ells, el poble veí de Xàbia, separat de la capital de la comarca pel Montgó, muntanya considerada màgica i representativa dels dos pobles. A aquesta vila s'hi celebren bous al carrer durant les festes de Jesús Natzaré (mes de maig) i de Sant Joan (juny). Però al mes de setembre, al barri mariner, conegut amb el nom de Duanes de la Mar, s'hi celebren les festes, ja centenàries, en honor a la Mare de Déu del Loreto. Doncs bé, també han estat inclosos en elles aquests bous a la mar. Les festes tenen lloc entre els darrers dies d'agost i els primers de setembre, i el dia de la gran festa és el dia 8. Durant els primers dies és quan tenen lloc les celebracions taurines, d'una manera molt semblant a com es fan a Dènia.

No hem pogut trobar documentació sobre quan degué aparèixer a aquesta localitat la festa, però els homes majors diuen que «des que eren xiquets» han vist bous a la mar, raó per la qual no podem assegurar el moment de començament. Totes les persones consultades sembla que, malgrat afirmar que és molt antiga la festa, estan en condicions de pensar que seria de manera simultània o pocs anys després que en Dènia.

En un article de Clara Sapena i Ana I. Ribes⁶ hom pot llegir:

En toda la geografía española, no se podría concebir casi ninguna fiesta de las que se celebran, sin tener en cuenta la presencia de



Traient el bou de l'aigua a Dènia.

los toros, tanto en corridas legalizadas como en encierros, suelta de vaquillas en las calles o Bous a la mar, modalidad centenaria en las fiestas patronales en honor a la Virgen del Loreto de Duanes-Xàbia.

En un altre interessant article, Paquita Ros recorda un aspecte desconegut i curiós, sense dubte, dels bous a la mar a Xàbia:

Els bous venien pel riu amb els pastors. Els bous era un espectacle al que acudia molta gent. Del poble baixaven a peu amb les cistelles del berenar i es col·locaven dalt de les casetes que hi havia a l'escullera, tots amb les cames penjant. Hi havia molts «torerets» que acabaven remullats dins del moll. Els majorals es posaven davant de l'antic bar El Clavo i a tots els que anaven als bous els demanaven la voluntat.⁷

Els dos articles demostren el gran atractiu que sempre han tingut aquestes festes també a Xàbia, dins dels darrers dies d'agost, previs a la festa gran. No n'hi ha, al menys no els conec, documents que permetesquen assegurar la data de començament, no de les festes —que sí sabem que han arribat ja al seu centenari—, sinó dels bous. Tan sols he trobat un contracte signat l'any 1981, en el qual apareix la quantitat pagada al ramader d'Ondara Nadal Mas, per un valor de 385.000 pessetes, desglossades així: 20.000 per actuació, amb 16 actuacions en aquell any, i 65.000 més per la col·locació i lloguer de les barreres. Clar que, si comparem aquest cost amb el dels darrers anys, podem comprovar la diferència, segons xifres que facilita la Comissió de Festes:

Any 1997

Bous i plaça...2.165.177 pts.

Any 1998

Bous i plaça...2.167.300 pts.

Any 1999.

Bous i plaça...1.917.520 pts.

Any 2000

Bous i plaça...2.355.900 pts.

Any 2001

Bous i plaça...2.608.100 pts.

També a la localitat de Moraira, que encara es troba sota l'Ajuntament de Teulada, en una situació que s'anomena «entitat menor» perquè no se li ha reconegut l'estatus de municipi, es dona l'espectacle de bous a la mar. Les persones amb les quals he consultat diuen igualment que els han vist des de sempre i és una llàstima no conservar documentació al respecte. Les dates de celebració són al mes de juliol, en honor de la Mare de Déu dels Desamparats i la Mare de Déu del Carme, i tenen lloc, segons els anys, entre el 8 i el 20 el mes. Una de les activitats més atractives per als seus veïns és la dels bous, que té molta semblança a les ja esmentades de Xàbia i Dénia.

Al setmanari taurí *El Ruedo*,⁸ de tan grat record i que ja fa anys que ha desaparegut, podem llegir un interessant article sobre la manera de celebrar les festes de bous a la nostra comarca i, quan parla de Moraira diu:

La Costa Blanca de Alicante conserva aún virgen su fiesta brava. Bien a la orilla del mar, bien tierra adentro, cepa arriba, donde más de cuatro caseríos se unen hasta llegar a los núcleos principales de población: en la lopesca Benissa, la pelotari Teulada o la artesana Pedreguer aún se conservan tradicionales y algo bárbaros usos de festejar a los santos y los días festivos con un espectáculo taurino, mas de entrañable historicidad. Esto es Moraira, un puerto que fue fenicio, romano y también árabe, donde las vacas que sueltan se encargan de ahogar a los bañistas lidiadores que las cercan, para no ser ahogadas ellas mismas.

I més endavant continua:

Las vacas o los toros tienen estos cuernos [ha segut impossible

reproducir les fotos, degut al mal estat de conservació], los que recortan sobre el azul del mar y sobre las crestas del acantilado entre La Nao e Ifach. Cuernos astifinos, rizados, algebraicos, con la embestida incierta de un ganado moruchísimo, siempre el mismo, que una vaca de éstas vuelve tres y cuatro años al mismo pueblo y va de pueblo en pueblo todo el verano,

per a concloure:

[...] los turistas que se atreven a acercarse al espectáculo taurino más nativo y autónomo de nuestra piel de toro, se hacen cruces si son creyentes; y hasta los más del sur, los que entienden conceptos de gallardía y aventura, intervienen en el festejo, corriendo y encelando sin cesar, para terminar en el mar, el tomavistas abandonado en manos de la esposa, que ya se cree viuda. Pero nunca pasa nada, la Virgen Marinera los protege y la Costa Blanca se mantiene immaculada.

Aquesta festa és, doncs, una festa tremendament popular, en la qual es barreja l'afició taurina amb altres condicionants, com són:

- Possibilitat de participació de molta gent que, de manera espontània juguen al perill que comporta la presència d'un bou brau que, cada vegada més, és preferit front a les vaquetes.
- Facilitat per a les relacions socials, perquè és durant aquestes celebracions quan els actuants tenen ocasió de ajuntar-se i comunicar-se, així com de cooperar en el manteniment de l'ordre adequat i impedir que passe qualsevol accident.
- La gran animació que suposa per al poble, ja que molts dels seus habitants solen anar almenys un parell de vegades cada any, per poc que els agrade. Això de cara a la festa en sí mateix és important, així com

de cara al turisme, que és un dels motius pels que en l'actualitat es programen no sols els bous a la mar, sinó gairebé totes les activitats festives.

Crec que sense massa justificació s'ha acusat aquesta festa de molt cruel, inhumana i, fins i tot, perillosa. Contra aquestes afirmacions, moltes vegades gratuïtes, cal veure les advertències que abans les celebracions aparèixen al llibre de festes i al mateix lloc al costat de la mar:

Queda totalment prohibit el maltractament dels animals en les festes dels Bous a la mar, així com l'estada en la zona d'amollada de vaquetes durant les celebracions als menors de 16 anys i de persones en estat d'embriaguesa. Per al compliment d'aquesta normativa hi haurà policia de vigilància formada pels membres de la Comissió.

Està clar que al si d'aquests tres pobles hi ha molts que es mostren en contra d'aquest espectacle i els seus arguments podran ser vàlids, segurament. A ells els sembla que fer «actuacions de bous a la mar» durant una setmana, a raó de dues o tres vegades al dia, és massa dins d'una programació de festes a les quals manca altres tipus d'activitats que consideren de més valor. Sé que més d'una vegada ha semblat



excessiu, però també estic segur que, sense bous, les festes restarien buides o, al menys, incompletes per a molts. I si això es així, per què negar l'evidència que tota manifestació capaç de provocar emoció entre els ciutadans deu mantenir-se?

No crec que Rafael Alberti arribara a conèixer aquestes manifestacions taurines, però hi ha un poema seu que sembla estar escrit per a un bou mariner:

Negro toro, nostálgico de heridas,
corneándole al agua sus paisajes
revisándole cartas y equipajes
a los trenes que van a las corridas.

¿Qué sueñas en tus cuernos,
[qué escondidas
ansias les arrebolan los viajes,
qué sistema de riegos y drenajes
ensayan en la mar tus embestidas?

Nostálgico de un hombre con
[espada,
de sangre femoral y de gangrena,
ni el mayoral ya puede detenerte.

Corre, toro, a la mar, embiste, nada,
y a un torero de espuma, sal y
[arena,
ya que intentas herir, dale la muerte.

NOTES

- MELÍ MAYNAR, Ana. «Els bous a la mar (Dénia)». A: *Calendari de festes d'estiu de la Comunitat Valenciana*. València: Diputació Provincial i Bancaixa, 2001, p. 95-101.
- PEDRAZA JIMÉNEZ E, Felipe B. «Pròleg» del llibre SUÁREZ GARCÍA, José Luis. *Teatro y toros en el siglo de oro español*. Granada: Universidad, 2003.
- MELÍ MAYNAR. *Op. cit.*, p. 96-97.
- BALAGUER, Vicent. *Dénia a la postguerra: vivències i documents*. Dénia: Ajuntament i Setmanari Canfali-Marina Alta, 2003, p. 194.
- BALAGUER, Vicent. *Ob. Esmentada*, p. 195
- SAPENA, Clara; RIBES, Ana I. «Toros, una fiesta popular». A: *Llibre de Festes Patronals a la Mare de Déu del Loreto*. Xàbia: Duanes de la Mar, 1998, p. 64-65.
- ROS, Paquita. «La festa de l'any 54». A: *Llibre de Festes Patronals a la Mare de Déu del Loreto*. Xàbia: Duanes de la Mar, 1999.
- CARANDE, B.V. «La vaca de Moraira y el torero ahorcado en Pedreguer». A: *El Ruedo*, n° 1.101, 1965.



41

PARLEM DE...

XALOC MÚSICA



FOLC/MÚSICA TRADICIONAL DE LES ILLES BALEARS

Discografia

Xaloc Música (1992)
Camins i Rondalles (1997)
Mihrayan (2000)
Capicua (2002)
Sort (2003)

Contactes

971 662 737

www.mallorcaweb.net/xalocmusica
xalocmusica@hotmail.com